

heel anders aangelegd, ze hebben een geheel ander verleden achter zich, ze zijn opgegroeid in gansch andere denkbeelden. Van hen te verwachten, dat ze in onze Confessie en in onze Catechismus de passende uitdrukking van hun geloof zullen vinden, is daarom ongerijmd, en steeds luidt de vraag naar een uiting van kerkelijk leven die voor de Javanen geeft, wat onze Kerk ons biedt.

Dit nu is niet iets bijzonders voor de Javanen, maar vloeit voort uit een algemeen regel. De menschen zijn niet onderling onderling, ras, land, streek, verleden, aanleg, gemoedsstemming en zielsbestaan, en ook blijven ze niet altoos dezelfde, maar doorloopen verschillende trappen van ontwikkeling. Zal nu het Evangelie niet voorwerpelijk buiten hen blijven liggen, maar onderwerpelijk door hen worden toegeëigend en als vrucht hiervan tot belijdenis en uiting komen, dan kan het resultaat niet voor alle volken en tijden gelijk zijn. De voorwerpelijke waarheid blijft wel één, maar de onderwerpelijke toeëigening, toepassing en belijdenis moet verschillen, evenals de kleur van het licht verschilt naar gelang van het glas waarin het wordt opgevangen. Wie gereisd heeft en in meerdere werelddelen met Christenen van onderscheiden rassen, landen en tradities in aanraking kwam, kan dan ook voor het nuchtere feit, dat het zoo is, het oog niet sluiten. Hij ziet het voor oogen. Hij neemt het altoos en overal waar. En bij eenig nadenken wordt het hem duidelijk, dan hierin niets anders werkt dan diezelfde wet, die alle menschelek leven beheerscht, en die men den laatste tijd, zij het ook vaak in vervalschten zin, genoemd heeft *aanpassing aan het leven*.

Doel ook hiermede is nog niet genoeg gezegd. Uit het gezegde toch zou niet anders volgen, dan dat in bepaalde tijden in hetzelfde land en bij hetzelfde volk de kerk altoos één moet zijn. Aanvankelijk is dit dan ook zoo. In het epische tijdperk leeft elk volk één saamhangend nationaal bestaan, en komt het persoonlijk onderscheid der geesten nog niet tot uiting, veel min tot zijn recht. De nationalisatie der kerken heeft dan ook tijdelijk haar natuurlijke betekenis gehad. Maar op den duur blijft het verschil tusschen mensch en mensch niet bij het nationale verschil staan. Er duiken verschillen ook in den boezem der natie op. Verscheidene stroomingen worden in de wereld der geesten openbaar, en hieruit komt verschil van neiging, van opvatting, van zielsbehoefte op; en ook deze verschillen dringen er toe, om invloed te oefenen op het kerkelijk leven. Er komen dan nieuwe onderscheidingen op, die over de nationale grenzen heenstreken, en u verbinden met velen in den vreemde, gelijk ze u van velen in uw eigen land afscheiden. En al deze verschillen nu verarmen de kerk niet, maar verrijken haar, gelijk in het gemeen in gansch de natuur, en heel de wereld aldoor in deze pluriformiteit de volle openbaring van de veelvuldige wijsheid Gods uitkomt. Het oneindige kan niet in één eindigen vorm tot adequate uitdrukking geraken. Het doet dit in veelheid van vormen. Die velen vullen elkander aan. En alleen in die totaliteit is de volheid.

De strijd tegen die pluriformiteit gaat dan ook uit van een vals dualisme, alsof het Evangelie een zuurdeesem was, dat op het meel werd gelegd, en niet bestemd was om in het meel in te dringen. Daar nu het meel verschillend is, moet ook de uitkomst veelvormig zijn. Maar gelijk in één gezin elk kind anders is, anders denkt, anders gevoelt, anders spreekt, en toch de band van het gezin straks in het één familieleven wordt voortgezet, zoo ook had het in de Kerk van Christus moeten zijn. Wel vrije, en dus veelvormige ontwikkeling naar plaatsen, tijden en gelegenheden, maar zonder dat de liefde opheft alle kerken met het snoer der volmaaktheid saam te binden. De eenheid van den Doop zou de eenheid ook in de wederzijdsche gemoedsstemming hebben tweeggebracht. En dat dit, helaas, niet geschied is, is vooral daaraan te wijten, dat men al te lang een gedwongen, onnatuurlijke eenheid heeft gemaakt. Want wel is de band dier valsche eenheid ten leste toch gesprongen, maar om nu tot een pluriformiteit te leiden, die op jammerlijke wijze door al te bitteren haat het vuur der liefde gebluscht heeft. En dat is *aller* zonde.

„En alzo zullen wij altijd met den Heere wezen.”

Want indien wij gelooven dat Jezus gestorven is en opgestaan, alzo zal ook God degenen die ontslapen zijn in Jezus, weder brengen met hem.

1 Thess 4 : 14

Wat bij het denken aan het vaderland daaronder telkens weer treft, is de stellige zekerheid, dat Jezus ook aan de overzij van het graf, en tot den einde toe, ja, tot in alle eeuwigheid, zulk een geheel eenige betekenis behouden zal voor wie der zaligheid deelachtig zijn geworden. Op zichzelf zou het ons natuurlijker zijn voorgekomen, indien Jezus wel het werk der verzoening op aarde volbracht had, en daarna nog door zijn wederkomst het Rijk der Heerlijkheid inleide, maar dat van die ure af dan ook, het werk der wederoprichting nu voltooid zijnde, Jezus een zoo centrale betekenis voor ons hart verloor.

Zelfs geeft 1 Cor. XV : 24—28, op zich-zelf gelezen, den indruk alsof aldus ook de strekking der openbaring was.

Als we daar toch lezen, dat Christus, als het einde er zal wezen, het „Koninkrijk aan God en den Vader zal overgeven, om alsdan zelf Gode onderworpen te worden, opdat God zij alles in allen”, heeft het dan niet al den schijn, alsof de Christus dan als Middelaar verdwijnt, om

geen ander dan een rechtstreeksch verband met God zelf als de overvloeiende bron onzer zaligheid over te laten.

Hij als Middelaar zou dan een Verlossingswerk in twee groote stukken volbracht hebben. Eerst het Verlossingswerk op aarde, door zijn eerste komst tot Bethlehem. Daarna de oprichting van het Koninkrijk, door zijn tweede komst op de wolken. Maar dan zou de Middelaarschap ook volbracht, de scheiding tusschen God en mensch geheel te niet gedaan zijn, en alzo de oorspronkelijke toestand als in het Paradijs (nog verhoogd in heiligheid) terugkeeren; een toestand, waarin de gemeenschap van den mensch met zijn God nog ongestoord was, en waarbij zich geen tusschenkomst van een Middelaar, van een Verlosser, van een Heiland liet denken.

En toch blijkt dit niet aldus te zullen zijn. Op Pathmos zag Johannes het nieuwe Jeruzalem uit den hemel nederdalen. Dat was het Rijk der heerlijkheid. En toch, ook van dat nieuwe Jeruzalem in zijn voleinding zegt hij: „De Heere, de almachtige God, is haar tempel, en het Lam, en dat nieuwe Jeruzalem behoeft zon noch maan om het te beschijnen, want de heerlijkheid Gods heeft het verlost, en het Lam is hare kaars.”

Hiermede wordt alzo aan het Lam een blijvende, een duurzame betekenis in de toekomstige wereld toegekend.

Er is dus iets in het Middelaarschap, dat niet verdwijnt, dat niet ten einde loopt, dat niet wegvallt; en een ander apostel legt hierop zelfs zoo vollen nadruk, dat hij aan de heiligen te Thessalonica schrijft: *Alzo zullen wij altijd met den Heere wezen*. Een uitdrukking waarbij, naar alle uitleggers toestemmen, alleen aan een altijd met Jezus wezen mag worden gedacht.

De heilige apostel maakt onderscheid tusschen die in Jezus ontslapen, die ons zijn voorafgegaan, en tusschen ons die later uit dit leven worden afgeroepen.

Die nu in Jezus ontslapen zijn, worden, als het Rijk der heerlijkheid ingaat, „wedergebracht met Hem.”

Alsdan zal heel de kerk, heel de schare der uitverkorenen verenigd worden. Het zal één machtige, onafzienbare, allen omvattende vergadering der volmaakt rechtvaardigen wezen. En daarbij nu zich zelf insluitende, verklaart de getuige van Jezus: „En alzo zullen wij altijd, d.i. in dien eeuwig toestand, waarin nooit meer verandering komt, met den Heere wezen.”

Toch zal het niet meer de toestand van nu zijn.

Op dit oogenblik gaat het Verlossingswerk nog door. Het „Volbracht” van Golgotha ziet in het minst niet op heel het Middelaarswerk, maar uitsluitend op het zich ten offerande stellen van „het Lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt.”

Maar inmiddels gaat het groote Verlossingswerk nog door.

In drieërlei opzicht. Ten eerste in het toebrengen en heiligen van de uitverkorenen die nog van verre staan, of pas geboren worden. Ten tweede in het ten onder brengen van de boze machten. En tenslotte in „het plaats bereiden”, of wilt ge, in het gemeen, in het voorbereiden van het Rijk der heerlijkheid.

Dit drieërlei werk begon pas na de Hemelvaart. Het is het tweede bedrijf in het heilige drama. En het is in de wederkomst van Jezus op de wolken, dat dit laatste bedrijf afloopt.

Voor de tweede taak, die Jezus thans sinds achttien eeuwen vervult, is hem „alle macht gegeven in hemel en op aarde”, is hij gezeten aan de rechterhand des Vaders, en wordt door hem middellijk, en niet rechtstreeks door het Eeuwige Wezen, de hooge soevereiniteit, d.i. het koningschap over alle geschapen dingen, uitgeoefend.

Wel is en blijft ook onderwijl, gelijk wel van zelf spreekt, ook nu het Opperbestuur en het Hoog gezag over hemel en aarde Godes. Maar, zolang de zonde nog niet vernietigd, Satan nog niet voor eeuwig gebonden, en de laatste vijand (d.i. de Dood) nog niet te niet gedaan is, kan de gemeenschap van den Driemaal Heiligen met zijn schepping nog niet rechtstreeks en onmiddellijk zijn, en wordt de heerschappij gevoerd middellijk door den Middelaar.

En eerst als het Verlossingswerk, ook in zijn tweede stuk, voleindigd zal wezen, en alle nevel van zonde voor altijd zal zijn opgetrokken, om nooit weer te keeren, dan eerst zal alle verhouding tusschen den Heiligen en zijn dan weer geheilige Schepping zijn weggevallen. Er zal geen vijand meer wezen die zich roeren kan. En wanneer alzo God zelf, rechtstreeks, weer *alles in al* zijn heiligen zal zijn, dan zal het Koningschap van den Middelaar een einde nemen, en de Middelaar dit interimaire koningschap afleggen, om het Koninkrijk weer rechtstreeks Godes te doen zijn.

Niet alsof de Tweede persoon der Drieënheid hier buiten zou staan. Dat kan niet. Vader, Zoon en Heilige Geest zijn ondeelbaar één in macht en wezen. Maar dit is het onderscheid, dat dan niet meer Jezus Christus als de God-mensch, maar de Zoon, met den Vader en den Heilige Geest, als God, die Koninklijke heerschappij over hemel en aarde zal uitoefenen.

Maar ook in dien nieuwen toestand, die dan ingaat, en die de historie der wereld besluiten zal, blijft toch ook de Godmensch, het Vleeschgeworden Woord, het Hoofd des Lichaams, Christus onze Heiland, voor alle heiligen Gods het punt van vereeniging.

De Zoon zal zijn menschelekke natuur niet afleggen, maar behouden. Verheerlijkt zal hij heerlijk onder zijn verheerlijkten zijn. En eeuwiglijk zal het aller jubel blijven, dat ze alsdan altijd met den Heere zullen wezen.

Die nu reeds in Jezus ontslapen, genieten dit heil nu reeds, maar toch op andere wijze. Paulus zegt zelf van zijn sterfenvóór Jezus wederkomst op de wolken: „Ik heb begeerte om ontbonden te zijn en met Christus te wezen, want dat is zeer verre het beste.” (Fil. 1 : 23).

Maar in dien tusschenstand draagt Jezus zijn verlaten nog door zijn Verlossingskracht. Liet de Middelaar hen ook maar één oogenblik los, ze zouden zinken. Ook in hen is God nog niet *alles* geworden. Ze staan nog onder het koningschap van hun verheerlijkt Hoofd, en zijn nog niet in het rechtstreeksche Koninkrijk des Vaders. Ook hun band aan het eeuwig Wezen is nog in den Middelaar. Zij verbeiden nog de heerlijkheid die komt. Ze kennen nog het heimwee naar de voleinding. Allicht nemen ze nog, als de Engelen Gods, aan den strijd tegen Satan deel, en is dit „de macht die hem gegeven is over de Heidenen”.

Ook voor hen komt dus de groote verandering eerst in den doorlichten dag, als de Middelaar nogmaals op deze aarde zal verschijnen, en het einde zal ingaan.

Dan daagt ook voor hen de wederopstanding des vleesch; zal ook hun verlossing volkomen en voleind zijn; zal God *alles* in elk hunner

wezen; en zal ook voor hen pas ingaan die nieuwe, die duurzame toestand die eeuwiglijk blijft.

Maar wat hierboven ook verandert, hun band aan Jezus zal niet worden losgemaakt, maar eeuwiglijk zal het hun zalige genoege en hun roem blijven, dat ze altoos met den Heere zullen zijn.

En toch zal dit zijn met Jezus ook voor hen anders dan dusver worden.

Hij zal niet meer voor hen *bidden*, want wat zou er, als de eeuwig zaligheid door het Amen der voleinding bezegeld is, voor deze volzigen nog af te bidden zijn! Hij zal ze niet meer *beschermen*, want tegen wien of tegen welke macht zou deze bescherming zich keeren, als de laatste vijand zal zijn te niet gedaan! Ook zal hij hen niet meer als Middelaar *regeren*, want het Koninkrijk zal dan Godes zijn.

Daarom wijkt wel het gevoel van eeuwig dank niet jegens dat Lam Gods, dat door zijn bloed hen gezaligd heeft. Veelzeker zal dan eerst, als de zaligheid volkomen is, ook die dank ten hoogste toppunt stijgen.

Maar toch, het alzo met den Heere wezen erlangt dan andere beduidenis.

Dit zijn met Jezus zal dan geheel opgaan in het zijn van lid van het heilig lichaam, waarvan Hij het gezegende Hoofd is.

Niet als een groep eenlingen, ieder op zichzelf, zullen de gezaligde uitverkorenen zich eeuwiglijk in de majesteit huns Gods verheugen. Zij zullen vormen een *geheim*, het geslacht van de herboren kinderen der menschen. Ze zullen zijn „de algemeene vergadering en gemeente”. Ze zullen als de vernieuwde menschelek, organisch één, voor God staan. Een lichaam. En in dat mystieke, heilige lichaam, lid aan lid verbonden, en alle leden saam verbonden door de eenheid onder het eeuwig, het volzalige Hoofd. Met dat Hoofd elk lid, naar Gods heilige ordinantie, verbonden. Nooit meer van dat Hoofd te scheiden. Met dat gezegende Hoofd, van eeuwigheid tot in eeuwigheid, in vol, in tintelend, in bezielend levensverband. Alleen in dat Hoofd zich waarlijk zalig gevoelend. En alzo zullen zij altoos met den Heere wezen.

Amsterdam, 14 September 1900.

Na de dagen van rust, onze taak weer opvallend, doen we dit met goeden moed en blijde hope.

Onze kerkelijke toestanden zijn de dagen van eerste spanning te boven gekomen; en verblifdend is het te merken, hoe ook het Christelijk publiek buiten de Gereformeerde kerken zich allengs aan de betekenis onzer kerken went, aflat van vroegere bitterheid, ons als normaal verschijnsel in het volksleven opneemt, en, waar het aankomt op gemeenschappelijke Christelijke actie, ook op onze medewerking prijs stelt.

Prof. Gunning heeft door zijn eereherstel hietoe den goeden stoot gegeven, en Prof. Van der Veen had den moed het uit te spreken, dat de bitterheid tegen wat eens de Dolcantie was, niet blijvend en duurzaam onze buiten-kerkelijke verhoudingen mocht blijven vergiften.

Daarmee zijn wel niet alle voetangels en klemmen uit den grond genomen. De principiele tegenstellingen blijven, en zullen te harer tijd wel weer aan het woord komen. Ook zullen er altoos, over en weer, enkelen blijven, die te eng van inzicht zijn, om zich boven hetgeen tijdelijk alleen recht heeft, te verheffen. Maar de algemeene dampkring is dan toch van zijn overmatige electriciteit ontlast. En waar te spreken valt, kan weer gesproken worden met ernst, met teederheid, zoals het onder broeders, ook die kerkelijk niet kunnen samengaan, betaamt.

En wat den binnenkant van ons eigen kerkelijk leven betreft, benaamt soms wel het gevoel, dat het hooge ideaal nog niet bereikt is, en dat de werkingen des Geestes niet in die mate openbaar worden, als we in onze heiligste oogenblikken wenschen zouden, en soms verwacht hadden; maar toch zou het moeilijke zijn, in of buiten ons vaderland een tweede groep kerken aan te wijzen, die onder algemeen opzicht het van de onze won.

Een zeventiende kerken aan te wijzen, die, in de belijdenis van ons allerheiligst geloof eenstemmig, schier op geen punt van de heilige mysterien verdeeldheid vertoonen, is ons in geen land buiten het onze mogelijk. En vooral zoo men Zwitserland, Frankrijk en Schotland, in hun kerkelijke toestanden bestudeert, komt men telkens weer tot de dankbare overtuiging, dat ten onzent een rijke schat bewaard werd, die elders teloor ging.

Hierin mag te meer geroemd, omdat van een doode orthodoxie onder ons, Gode zij dank, geen sprake is. Bij alle vastheid en eenparigheid in het belijden, openbaart zich veelzeker in onze kerken een vrije gedachtenuiting over allerlei afgeleide punten, die toont dat er gedacht, onderzocht, en steeds nauw aan Gods Woord getoetst wordt. Zelden zag men in een kerkengroep de eenheid in het noodzakelijke en de vrijheid in het bijkomstige zoo krachtig opleven. Vaste dijken en frissche strooming in de wateren.

Voorts, aan wetenschappelijke studie, aan historisch onderzoek, aan systematisering pogen, zijn we nu reeds rijker dan in andere halve eeuw het geval was. Onze diaconieën slepen niet in. Het vereenigingsleven bloeit onder ons. Men klaagt over overvloedigheid, want nooit is er genoeg gegeven; maar toch, vergeleken met wat in de zusterkerken hier te lande geoorfd wordt, zijn toch ook op dit terrein reeds schoone vooreringen te bespeuren.

Dat we zonder invloed op het volksleven zijn zouden, valt reeds nu moeilijk te beweren.

Toch is dit alles nog slechts het begin der zake.

Doel moet blijven, de beginselen onzer belijdenis steeds in breder kring te bepleiten; de hereeniging met allen die de belijdenis der vaderen met ons belijden, voor te bereiden; alzo in den boezem van ons volk de gezonde kern grooter te maken;

en mag het zijn, aldus onzen God te verheerlijken, naar de mate der overrijke genade, die Hij in de dagen onzer vaderen, zoo eenig schoon, aan Nederland heeft toevertouwd.

Ook in het werkjaar dat we nu ingaan, zal het steeds het ernstig streven van ons blad zijn, tot dat heerlijk doel naar vermogen mede te werken.

Blijve het Gereformeerde volk van Nederland ons daarbij steunen met zijn zoo warme, zoo bezielende sympathie.

Practicisme.

I.

Aan de uitdrukking: *Intellectualisme* is men gewoon; van *Mysticisme* weet een ieder mee te spreken; maar wat is nu *Practicisme*?

Gul gezegd, een nieuw woord voor een nieuwe zaak; maar een woord, dat toch licht verstaanbaar is, en ter aanduiding van een derde excès, dat met het *Intellectualisme* en het *Mysticisme* evenwijdig loopt, niet kan gemist worden.

Het *Intellectualisme* ontstaat door eenzijdig overwicht van het verstandelijk leven. Het *Mysticisme* door het overslaan van de balans naar den kant van het gevoel. Maar nu is er nog een derde krankheid, die toelichting en genezing vereischt, en die ontstaat door een uit zijn verband gerukt drijven van den wil.

Die laatste krankheid, aan wier diagnose en medicatie we thans toe zijn, is in dien vorm nieuw. Metterdaad een „nie dagewesenes”.

Wel is steeds in Christus kerk een verwant kwaad opgedoken, maar dat gansch ander karakter droeg, en uitkwam als *werkheiligheid*, als *Nomisme*, als wetsvolbrenging of met wat namen meer het toen genoemd werd.

En wel viel dit in zooverre met het *Practicisme* saam, dat beide op *doen*, op *werken*, op het brengen van *offers* dringen, maar toch gaapt er, ook bij die schijnbare gelijksoortigheid, tusschen beide een zeer in het oog loopend verschil.

Dit komt dan ook uit in den tweeterle naam, dien men toen en nu aan *deze werken* gaf. Toen sprak men van: *goede werken*, nu van *Christelijke werkzaamheden*. Verwante, maar toch ook weer twee geheel uit elkander loopende begrippen.

Werkheiligheid doelde op het verzekeren van onzen staat, op het verwerven van waarborg voor zijn hemelsche zaligheid, op verdienste en loon bij God.

De *werkheiligheid* gold een diep religieus vraagstuk, t. w. de juiste verhouding tusschen geloof en geloofsvrucht.

Vooral tegen het *Sola fide* (door het geloof alleenlijk) van Luther kante ze zich aan, en zocht haar rechtvaardiging in het sordige, soms diepzondige, zelfuchtige en liefdelooze leven van wie, star en strak in het belijden, roemde in de algemeen-zamheid van zijn geloof.

Maar al school hieronder ook zucht naar heiliger leven, toch bleef het een hoofdkenmerk van dit streven, om hier te verdienen wat hier namaals bate zou afwerpen. De *werkheiligheid* mocht er ook op uit zijn, om zich zelf te voldoen, en een indruk van vroomheid te maken, toch was ze in haar diepste wezen bedoeld als instrument ter zaligheid.

En dit nu is bij wat wij het *Practicisme* noemen, zoo heel anders.

Vooral in het buitenland zijn er heel wat kringen van Christenen, die over de vraag, hoe men zalig zal worden, ter nauwer nood meer bekommerd worden. Dat er wezenlijk een eeuwig verderf zou zijn, gelooven ze niet meer. Ook na den dood zet zich h. i. het werk der bekeering voort, en althans wie eenmaal zich bij de Christenen gevoegd en Jezus beleiden hebben, behoeven voort over hun eeuwig zaligheid geen zorge meer te koesteren. Hun zaligheid moge na hun dood nog van minder gehalte zijn, of ook nog uitgesteld worden, ze vormt geen onderwerp van ernstige bespreking, laat staan van vreeze en angst meer.

Wel leggen dezen ook de werkzaamheid van den Christen zeer bijzonderen nadruk, maar met de hope der eeuwig zaligheid staat deze veelbezigheid ternauwernood in zeer verwijderd verband.

Hun streven en hun geestesrichting is veelzeker opgekomen uit een eigenaardige stemming der gemoederen, die in onze eeuw buiten het Christelijke erf opkwam. Er trok een hoog machtsgevoel door het hart van de kinderen dezer eeuw.

Wonderbaar werd metterdaad hun macht over de natuur vergroot, uitgezet en verrijkt. De schade van vroeger verzuim werd ingehaald. Ontdekking volgde op ontdekking. En zelfs wij ouderen, die achtereenvolgens aan het telkens opkomen van deze nieuwe krachten gewend geraakten, staan nog gedurig verbaasd over de wonderen, die tot stand komen door menschelekke energie en door menschelekke durven.

Een tentoonstelling als thans te Parijs is uitgestald, verplaatst u als in een tooverwereld. Ge geloof u oogen nauwlijks. En toch, het is al 'smenschen hand, die dezen schat van krachten aldus aangewend heeft. Neem slechts den éénen Edison, en wat wonderen van licht en kracht zijn niet verbonden aan zijn materieel klinkenden naam.

Door dezen loop der zaken is de mensch zich gaan *voelen* zoo als nooit, en er hoort metterdaad zeer bijzondere mate van genade toe, om, als men leefde in de kringen waarin deze wonderen gewrocht worden, en zoo men er zelf aan meedeed en meewrocht, zich nog als nietig schepsel en zondaar voor God te gevoelen.

Energie werkte in de natuur; maar nog machtiger was de *energie* in den mensch,

die deze energieën der natuur aan zich onderwierp en beheerschte.

De weelde op aarde werd in de meer-gegoede kringen zoo verrijd, zoo onmetelijk groot, dat het scheen of men de ellende te boven was gekomen, en op aarde reeds zoo volop genieten kon, dat naar een nog rijkeren hemel te verlangen, overdaad werd.

Dit machtsgevoel nu heeft het wilsbesef in den mensch boven mate gesterkt. Voor niets stond men meer. Men kon alles. Voor ons *kunnen* bestonden geen grenzen meer. Niet, alsof het verstand afgedaan had. Integendeel ging ook onze kennis met rezenschreden vooruit. Maar kennis was toch slechts middel; wetenschap deed nog alleen als instrument dienst. En 'smenschen wonderlijke grootheid blonk dan eerst uit, als hij zijn wil voor zijn kennis spande, en zoo onze menscheleke energie op het hoogst wist te spannen.

Die alles overheerschende gedachte van de macht en de energie van onzen wil is toen theoretisch door wijsgeeren tot een stelsel verheven, en dusdoende het wilsleven met volle, heldere bewustheid derwijs op den voorgrond geschoven, dat ten slotte ook in het Eeuwige Wezen de oppermacht van den wil het hoogste scheen, en onder menschen al wat menschelek was aan 'smenschen wil, en 'smenschen energieke wilsuiting, ondergeschikt werd gemaakt.

Niet zeggen, maar doen; niet praten, maar tot stand brengen; zijn wil niet onderdrukken, maar als met de scherpte van de wigge laten doorwerken; werd grondtoon van het levensbesef. Denk aan Ibsen. Kringen die zich hietgeen verzetten, werden uit het levenscentrum geduwd. En alleen wie mee afreed in dezen wilsstroom, was kind zijner eeuw.

Zulke grondstroomingen in een bepaalde periode van het leven plegen nu ongemerkt ook op het kerkelijk leven in te werken.

De kerk staat in de wereld. Ze is er niet hermetisch van afgesloten. Haar leden zijn burgers in de maatschappij, en ondergaan vanzelf den invloed van wat in de wereld den toon aangeeft.

En zoo lijdt het geen twijfel, of ook in de kerk, nu op haar breed terrein genomen, is dat eenzijdig overwicht van het wilsleven tot heerschappij gekomen, en wel juist op die deelen van haar erf, waar de actie het sterkst was.

Er zijn zeer zeker ook kleine deelen der kerk, die zich hier buiten hielden, maar die dan ook veelal een kwijnend leven leiden, en buiten allen invloed bleven op het leven van volk en menschelek.

Men had dan te doen met ziekelijke mystieke of met over-confessioneele groepen, maar wier betekenis voor het volksleven en voor het Koninkrijk Gods, in breederen zin opgevat, dan ook beneden het vriespunt daalde.

Doch daarvan afgezien, en genomen over heel de wereld, lijdt het niet wel tegen-spraak, dat er zich een druk, een bezig kerkelijk leven openbaar heeft, vooral in de tweede helft dezer eeuw, maar dan ook schier overal een kerkelijk leven, dat aan de teederheid van het vromere leven gespeend, en arm aan leerstellige overtuiging, bijna uitsluitend kracht zocht in wilsdaden, in wilsuitingen, in energie betoon van wilskracht, hetzij door *doen*, hetzij door *offerande*.

Dit nu noemen we het *Practicisme*.

Stipter nog zou het moeten heeten: het *Thelematisme* of het *Energiëisme*. Thelematisme, van Thelēma d. i. de *wil*, staande tegenover Intellectualisme, van *intellect*, d. i. het verstand. Of *Energiëisme*, als aanduiding van het eenzijdig overwicht van de energie.

Maar beide deze uitdrukkingen zouden te vreemd klinken. We geven daarom de voorkeur aan *Practicisme*. Practijk, practisch enz. zijn algemeen bekende uitdrukkingen. En zoo is *Practicisme* een woord, dat met eenigen goeden wil zelfs door den eenvoudigen lezer kan worden verstaan.

Toch schuilt er ook in dit woord geen misleiding.

Practijk van het Christendom kan men ook alzo verstaan, dat het gelijkkluidend wordt met een Godzalig leven, een leven in daadwerkelijke Godsvrucht. Zoo schreef Voetius van de *Practijk der Godzaligheid*, en loofden onze vaderen als om strijd een Christelijk leven, dat nauw in de consciëntie, teederlijk voor Gods aangezicht en als in zijn heilige gemeenschap doorleefd werd.

Deze practijk der Godzaligheid ziet dan op innerlijke en uiterlijke vroomheid. Op een nauw waken tegen de zonde. Op een nauw letten op zijn gedachten, woorden en werken. Op een vertoonen, voorzover God ons dit in zijn genade schenkt, van het beeld zijn lieven Zoons op aarde. In dien zin nu is „Christelijke practijk” alle eeuwen door als Christenplicht geloofd en aangeprezen. Sluit ze nauwgezetheid ook in het belijden in. En staat ze tegen de waarachtige mystiek der ziel zoo weinig over, dat ze veelzeker zonder die teederheid van gemoed ondenkbaar is.

Doch zoo is het *Practicisme* niet bedoeld. Niet, men versta ons wel, alsof wij de lijveraan voor dit practicisme in hun consciëntie zouden willen oordeelen. Ook onder hen kunnen mannen en vrouwen zijn, in wie de practijk der Godzaligheid heerlijk uitschittert.

We handelen hier alleen van de richting als zoodanig; en die is het best gekenmerkt door haar excès in het Leger des Heils, van de eenzijdige wilsrichting waarop we wezen, het schelst gekleurd product.

Zelfs de militaire organisatie, waarin dat Leger optreedt, is hier uitvoelisel van. Wie de *macht* op den voorgrond schuift, vindt vanzelf in de Legerorganisatie zijn gereed voorbeeld.

En al is nu lang niet alle *Practicisme* zoo eenzijdig afgedreven als in dit Leger des Heils, toch bezielt alle *Practicisme* in den grond dezelfde stemming.

Belijdenis mystiek des zelf moet zijn. En altoos weer of om het nemen: *Ch works!*

Georges geboren, bl op 53-jarige ker, in den onder Engestond. Zoon dison we twintig jaar een glas wat veertig anke vaten cider, halve nog d die hij in manier van het nog op *Ginstret*, d. het dronker kortweg pu *Midnight-Co* der talent, dat de heer niet voor l Het was no knechts aan den te wach den gnd l men, de tray te tillen.

Welnu, o zuipen (want sche woord eener eeuw geestig tafe gold hij als nu nog in om iemand i op een me blijk zingt: (hij is een demonische) Cruikshank gekomen. In plotseling m Einds die talent van kensick rust drankzonde, en zijn *Gin-* waard herdi bekend is z behoorde hi die er door deze vloek geland af te Vooral d zijn meester plotselinge o het *Teetotal* op *dezen* k loofelijken is Met dit k kringen is h de Vereenigi vergelijking toe het initia drankzonde i ze steeds o tig, rechtvau deze tegenz ze niet de derstaf, en d is niet geesti vereenigingsal

En toch verre een *ving* is, om al wat er aa tegen te gaa In den na dat *de-nemen* Ze zijn e dat dusver staande vere de Gereform bezwaar ree zwaren reke vraagd, op tegemoet l ten aan de l om onder d hun vereenig Zelfs deed meer. In een heeft hij na van het sta in het licht door te lev door dat h 2 spoken.

Hun wens dat ook onz nota zal n wanen het hebben, mag pers, ook al hen accoord wraakt, ma worden.

Ook ons l geroepen, ov zich zaakrijk zich herhaal *Herant* te b door ons get En dan si deze vereen toeroepen.

Ook zonde te hebben, i heeld, dat kringen het bier, wijn scherp genot wien” en „b ten tooneele ren; en dat zwakkere te